Ganzenjacht in Drenthe in de 19e eeuw

Henk M. Luning

De Olde Landschap (Drenthe) wordt wel getypeerd als een hoog gelegen gebied met weinig water. Voor het oude Drenthe gold dit zeker niet. In Drenthe streken ganzen neer in de natte stroomdalen van de riviertjes die in de herfst buiten hun oevers traden. Stagnatie in de waterafvoer was daarvan de oorzaak. Dat de ganzen om te foerageren daarbij ook de akkers op de es niet schuwden bewijzen de oude veldnamen die daar voorkwamen in de vorm van ganzenakkers. Vermoedelijk ging het vooral om Rietganzen Anser serrirostris/fabalis. Er bestond geen wet die de Drenten er van zou kunnen weerhouden de dieren te vangen en daarvan maakten ze dankbaar gebruik. Er moeten in de wintermaanden vele ganzentolkers [1] in de stroomdalen van de Drentse riviertjes en mogelijk ook op de ganzenakkers met hun netten onderweg zijn geweest. De dieren werden echter ook met een geringer resultaat middels een ganzenroer geschoten.

Ganzenflappen

Onze voorouders profiteerden in het verleden rijkelijk van de ganzentrek. Volgens het oudst bekende jachtreglement voor Drenthe uit 1563 waren de dieren vogelvrij. De tot de jacht gerechtigden mochten alle vliegende wildbraad vangen en schieten. De jacht was geopend van 1 augustus tot 1 mei en dat betekende dat de jagers niets in de weg werd gelegd om hun jachtlust te bevredigen. Het was evenwel een hele kunst de dieren te schieten, maar een van de oudste en meest succesvolle jachtmethoden is het vangen van de ganzen met slagnetten: het zogenaamde ganzenflappen. Het was bekend dat ganzen die komen aanvliegen waar reeds soortgenoten verblijven heel wat driester neerstrijken. Hoewel ze zeer schuw van aard zijn heeft men van dit fenomeen gebruikt gemaakt om volgens een aloude methode de dieren met netten en lokganzen in combinatie met een ganzenfluit te bemachtigen. Wel moest men om enig resultaat te behalen vroeg uit de veren voordat de ochtendtrek begon. De vanginstallatie bestond uit een soort hut van rietmatten en een tweetal slagnetten die ongeveer op tweehonderd meter van de hut waren opgesteld. Door middel van een treklijn konden de netten onafhankelijk van elkaar vanuit de hut worden dichtgeklapt. Met behulp van een aantal lokganzen werden de wilde soortgenoten onder het bereik van het net gelokt. Men gebruikte daarvoor een aantal genten die aan een touw in de buurt van het net vastgezet werden. Wanneer er wilde ganzen naderden werden er enige lokkers vanuit de hut opgegooid. Deze vogels waren zo afgericht dat ze naar hun soortgenoten bij het net vlogen. Dit bracht de wilde soortgenoten in de waan dat de kust veilig was. Ging alles goed dan lieten de ganzen zich in de buurt van het net vallen. Zodra er genoeg waren sloeg het noodlot toe. Vooral het juiste moment van uitgooien van de tamme lokganzen bepaalde vaak of de ganzen het 'deden ' of niet. (Nog heden ten dage houden in ons land ongeveer 20 vangers zich hiermee bezig om, nadat ze zijn geringd, de vogels weer vrij te laten.)

[1] Ganzentolker-ganzenvanger

Regelgeving

Vroege historische gegevens over het vangen en schieten van ganzen ontbreken vrijwel geheel. De revolutie van 1795 bracht veranderingen te weeg waarbij ook in Drenthe de gewestelijke regelingen plaats moesten maken voor landelijke. Was in alle Drentse reglementen van voor 1795 sprake van Ridderschap en Eigenerfden, of van Drost en Gedeputeerden, nu gebeurde alles in navolging van het Algemeen Reglement voor de Departementale Besturen. Het betekende een inschakeling van Drenthe in een grotere eenheid. Voor het bewaren van een eigen karakter van het jachtrecht was dat niet bevorderlijk. De jachtwet van 1814 voegde er aan toe dat het nu zelfs mogelijk werd wild uit Drenthe te verkopen en uit te voeren. Ten aanzien van het waterwild, waaronder ook de ganzen behoorden, werd geregeld dat de jacht in de betreffende periode was toegestaan op of langs het water van meren, rivieren, stromen, diepen, uitgeveende plassen en op drassige en moerasachtige percelen. Daaruit volgde dat de op de essen en hogere groenlanden schade aanrichtende ganzen daar niet bejaagd mochten worden. Wel kon het provinciaal bestuur als daar reden voor was toestemming verlenen de dieren te verdrijven. Maar ook toen al draaiden de ambtelijke molens langzaam en vaak waren de ganzen eerder vertrokken dan dat toestemming werd verleend. Zo werd in 1831 aan enige personen in Yde toestemming verleend de wilde ganzen tussen 1 november en 1 mei met geweerschoten te verdrijven.[2] Het was een fraudegevoelige oplossing omdat er onder de ganzen 'per ongeluk' toch slachtoffers vielen. Enige jaren later vroegen de inwoners van Tynaarlo toestemming de ganzen op dezelfde manier te mogen verdrijven, maar dit werd wegens de fraudegevoeligheid geweigerd en gelijkertijd werd ook de vergunning van Yde weer ingetrokken.[3] In 1841 vroeg de Commissie van Landbouw of het in navolging van Groningen voor de boeren in Haren en Noordlaren, die toestemming hadden gekregen de ganzen met het geweer te verdrijven, deze maatregel ook niet in Zuidlaren kon worden ingevoerd.[4] Kennelijk hadden de ganzen zich verplaatst, maar Zuidlaren kreeg geen toestemming ze te verjagen.[5] Dergelijke situaties deden zich ook elders in Drenthe voor en voorlopig waren de maatregelen die tegen de ganzen genomen werden dweilen met de kraan open. In 1845 mocht Dwingelo de ganzen met het geweer verdrijven, terwijl dit elders werd verboden.[6] Talrijke zwermen wilde ganzen bleven ook de volgende jaren het gebied tussen Beilen, Westerbork en Dwingeloo aan doen. De inwoners waren (overigens onterecht) beducht voor de schade die zou ontstaan aan de hooioogst van het komende jaar. Er zou volgens hen vergunning moeten worden gegeven de jacht op het schadelijk gedierte mogelijk te maken en zij koesterden enige hoop dat een nieuwe jachtwet daarvoor betere bepalingen zou bevatten dan zoals die nu gehanteerd werden.[7] Immers volgens de bestaande wet was er geen ruimte bijzondere jachten toe te staan nadat de grote jacht gesloten was. Overweging hierbij was dat de houders van jachtakten benadeeld werden omdat zij voor de jacht betaalden. Volgens velen zou dit in een nieuwe jachtwet gewijzigd moeten worden.[8] Talrijk waren overal in Drenthe de berichten dat de ganzen het winterkoren op de es verwoestten.[9] W. Peeks c.s te Balinge, Garminge en Mantinge kregen in 1850 geen toestemming er jacht op te maken.[10] In Beilen en Westerbork kreeg men toestemming de ganzen met het pistool te verdrijven.[11] Vanaf 1853 had de gouverneur van de minister machtiging een dergelijke vergunning, die het doodschieten vrijwel onmogelijk maakte, te verlenen.

[2] Archief Gouverneur 30 dec.1831 no.6, [3] Archief Gouverneur 8 april 1836 no.3, [4] Archief Gouverneur,4 februari 1841 no.714, [5] Archief Gedeputeerde Staten,1841 op 9 februari no 5, [6] Archief Gouverneur,19 maart 1845 no.830, [7] P.D.A.C. 30 dec.1851, [8] P.D.A.C. 29 december 1849, [9] P.D.A.C.28 jan.1854, [10] Archief Gedeputeerde Staten, 8 januari 1850 no.5, [11] Archief Gouverneur,5 december 1853 no.4022 en 19 december no.4154

Toen de wilde ganzen in 1854 op het Bargermeer trokken om daar veilig te overnachten leden de boeren in Noord- en Zuidbarge veel schade op hun bouwlanden. De inwoners hadden al geprobeerd ze zonder schieten te verdrijven, doch dat was niet gelukt.[12] Na toestemming te hebben gekregen er met het pistool op te schieten was er kennelijk resultaat geboekt, want een week later kwamen de klachten uit Coevorden! Ook de markgenoten van Grolloo trokken aan de bel en vroegen of drie integere jagers de ganzen mochten verdrijven.[13] Voordat de toestemming binnen kwam waren de ganzen echter al weer verder getrokken. R. Dozeman uit Meppel kreeg in 1855 toestemming de ganzen met slagnetten te vangen tot 31 maart.

Nieuwe regels

Er waren intussen diverse voorstellen de wilde ganzen in een nieuwe jachtwet onder het schadelijk gedierte te brengen. De argumentatie was dat het velen zou aanmoedigen er jacht op te maken en mogelijk verminderde dan ook de stroperij.[14] De minister peinsde er niet over al weer een nieuwe jachtwet in de Kamer te brengen, maar in 1857 kwam er toch een nieuwe jachtwet in werking. Door een amendement waren de wilde ganzen in artikel 17 weggevallen waardoor ze nu onder het schadelijk gedierte werden gerekend. De minister zat er wel een beetje mee in zijn maag en vroeg de Commissarissen des Konings hoe zij deze toestand zagen.[15] Drenthe stelde voor het schieten als buitengewone machtiging te verlenen aan één persoon uit een gezin omdat anders te vrezen viel dat alle boerenknechts een vergunning zouden aanvragen om een vrijbrief voor het stropen te ontvangen. Zelfs bij de beste surveillance zou het onmogelijk zijn te beletten dat hier en daar hazen en patrijzen voor ganzen werden aangezien. Ook het schieten met een enkelloops geweer zou misbruik kunnen voorkomen. Bovendien wilde Commissaris des Konings zelf de vergunningen afgeven omdat hij het met meer omzichtigheid zou doen dan zijn burgemeesters. Die zouden wanneer zich enkele ganzen vertoonden snel geneigd zijn een vergunning af te geven.
In 1859 werden in Drenthe voor het ganzen schieten selectief zes vergunningen afgegeven.[16] Toen de ganzenjagers dit in de gaten kregen had het tot gevolg dat er in 1861 verspreid over de hele provincie al 90 vergunningen moesten worden uitgedeeld.[17] Van enige regulering was geen sprake meer en vrijwel iedere aanvraag werd gehonoreerd. Doch weldra sprong men weer iets voorzichtiger om met de wet. Het beleid werd nu dat de aanvrager toestemming kreeg om op zijn eigen grond te jagen op ganzen. De burgemeesters dienden iedere keer de commissaris in te lichten over de hoeveelheid grond die de aanvrager gebruikte om te voorkomen dat vergunningen werden uitgedeeld aan personen die slechts een tuin hadden. Deze lieden was het er alleen om te doen ongehinderd met een geweer in het veld te komen en niet met de edele gedachte de landbouw van de ganzen te bevrijden.[18] Ook het toezicht op de ganzenjagers werd scherper en zo werd de vergunning van A.Medendorp uit Zuidlaren ingetrokken omdat hij en passant een wilde eend had geschoten.[19] Er werd scherper op de jagers gelet waardoor het aantal vergunningen sterk terug liep. Na een opgelopen boete kon de jager de vergunning verder vergeten. Het beleid had wel tot gevolg dat er nog jarenlang sprake bleef van de veelheid wilde ganzen bij Dalen en Coevorden. Diverse jagers hadden er vaak clandestien op geschoten en een paar hadden ze

[12] Archief Gouverneur,29 november 1854 no.4138 [13]Archief Gouverneur 17 januari 1954 no.245, [14] P.D.A.C. mei 1857, [15] Archief Gouverneur 28 september 1857 no 3090, [16] Archief Gouverneur, 27 december 1859 en 2 januari 1860, [17] Verslag Gedeputeerde Staten 1861, [18].Archief Gouveneur 1866 op 5 januari no. 87, [19] Archief Gouverneur op 21 en 26 februari no. 587 en 6313.

geraakt, maar de dieren waren niet vertrokken.[20] Voor de boeren met winterrogge was het altijd weer een groot probleem. In 1867 kreeg de commissaris het advies van burgemeester Kymmell van Dalen dat het vooral van belang was de ganzen in een periode van opdooi te schieten. Omdat er vaak nodeloos vergunning werd aangevraagd achtte hij het van belang hier rekening mee te houden. Tijdens opdooi werden de roggeplanten met wortel en tak uit de grond getrokken, terwijl bij vriezend weer de schade aanmerkelijk minder was.[21] In Dwingelo werden zes personen afgewezen omdat te vrezen was dat het een vrijbrief zou zijn om in de gesloten tijd met een geweer in het veld te zijn. Steeds werd bij een aanvraag gekeken of de persoon betrouwbaar was. Het was de burgemeester die in deze adviseerde.

Ganzentolkers

In Dalen waren de ooievaars in 1869 vroeg naar het zuiden vertrokken en in september vertoonden de wilde ganzen zich al. Dit zou een lange winter aankondigen en men hoopte in Dalen vurig dat één van de plaatselijke jagers weer toestemming kreeg de ganzen te schieten. De tolgaarder Keep maakte er ieder jaar met netten en lokganzen jacht op. Keep was nog één van de weinige ganzentolkers in Drenthe die dit aloude vak verstond en hij deed het altijd met veel succes.[22] In 1874 hield Keep het voor gezien, zijn acht tolkganzen met complete slagnetten werden te koop aangeboden.[23] De op het Zuidlaardermeer verblijvende Riet-en Kolganzen *A. albifrons* en de Grauwe Gans *A. anser* vormden het doelwit van de ganzenvangers die op de groenlanden van de Noordlaardermade opereerden.[24] In de zuidwesthoek en de kop van Overijssel was er zelfs onderlinge concurrentie onder de ganzentolkers. Toch gelukte het iemand van hen bij Wanneperveen in drie weken tijd 123 ganzen te vangen.[25]

De boeren bleven echter klagen over aangerichte schade. De hoop op een soepeler jachtwet ten aanzien van het schadelijk gevogelte was volgens de landbouwers niet in vervulling gegaan. Zij bleven ontevreden en aan wie behoren de wilde ganzen die in menigte op mijn akkers vallen en grote schade aanrichten,vroeg menigeen zich af.[26] Het leek er op dat ze aan de regering toebehoorden, want die gaf aan de jagers akten of buiten de jachttijd toestemming ze te verjagen. Wie geen vergunning had verviel in een boete en dat werd als onrechtmatig ervaren. In Dalen plukten hele zwermen ganzen de groenlanden kaal als de sprinkhanen in Egypte en de korenakkers op de es veranderden in zwarte grond. Aangelokt door deze berichten uit Dalen verscheen H.J. Dingsté uit Meppel om de ganzen met slagnetten te vangen. In verwarring gebracht door de nieuwe wettelijke veranderingen had hij in 1857 uit voorzorg toestemming gevraagd met slagnetten op de in de omgeving van Meppel altijd ruimschoots voorkomende wilde ganzen te mogen jagen. Hij kreeg ten antwoord dat daarvoor geen acte noch vergunning nodig was, behalve toestemming van de grondeigenaren.[27] Kennelijk had hij de berichten over de veelheid aan ganzen in Dalen in de krant gelezen. Van de ganzenvangers uit de kop van Overijssel zou hij er geen concurrentie ondervinden en daarom was Dingsté vervolgens elk jaar wel een paar dagen in Dalen om de komst van de ganzen af te wachten en dan zijn slag te slaan. In 1878 ving hij 300 stuks die volgens de krant ' met gebroken nek per spoor onze neuzen voorbij vlogen op weg naar Engeland'.[28] Een jaar later vertrokken de ganzenvangers rond 24 april uit Dalen. De buit hadden ze voor f 1.50 à f 1.80 per stuk van de hand gedaan.

[20] P.D.A.C. 29 januari 1861.[21] Archief Gouveneur 7 en 11 december 1867 no. 3585 en 3607, [22] P.D.A.C. 3 januaril 1873, [23] P.D.A.C. 28 januari 1874, [24] G.A. Brouwer, Over Natuurbehoud in Drenthe. Kroniek van een halve eeuw. 50, [25] Meppeler Courant 28 november 1868, [26] P.D.A.C. 16 januari 1871, [27] Archief Gouveneur, 3 augustus 1857 no. 2589, [28] P.D.A.C. 2 februari 1878.

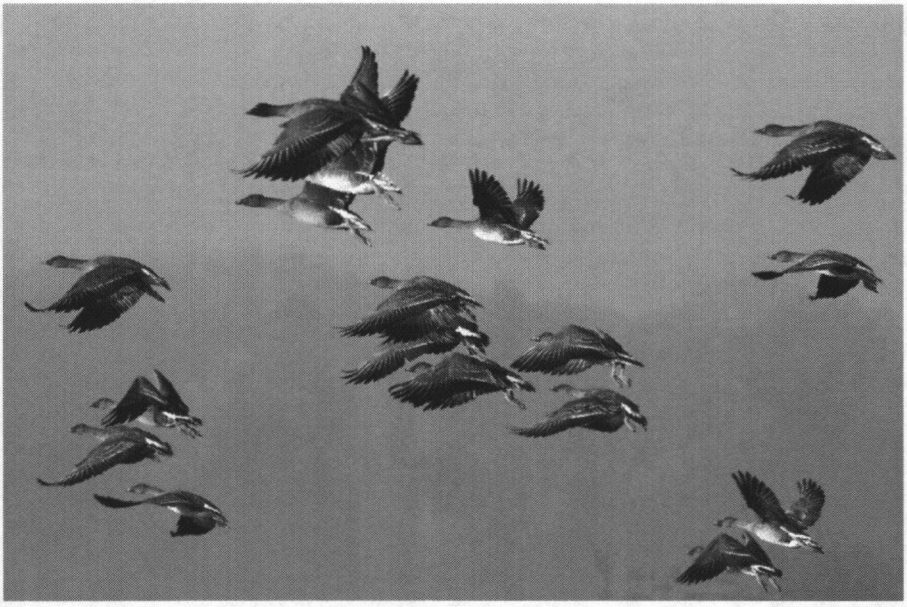

Opvliegende Toendrarietganzen. *Flushed Tundra Bean Geese.* Hunzedal, november 2005 (Eelke Schoppers).

Dat er vele honderden niet in de netten verzeild raakten werd uitdrukkelijk vermeld en er was dan ook niemand die zich tegen de vangmethode verzette.[29] Een jaar later is er weer sprake van grote vluchten ganzen en zwanen bij Dalen die ook de es van Wachtum kaal plukten.[30] Ze waren zo menigvuldig dat hun getal niet was te begroten , aldus de krant. Van de jagers schoot H. Smeenge twee uit een koppel die zo talrijk was dat de zon verduisterde en hij doof werd van het gekakel (?). Vanuit een hutje schoot hij er nog twaalf die afkwamen op zijn twee lokvogels. De dieren werden verkocht voor f.1.25 per stuk. In Annen daarentegen waren de jagers minder gelukkig. Al enige jaren waren ze in de ganzentijd in het veld, maar van iets raken hoorde men niets, aldus een smalende berichtgever.[31] In Dwingeloo wisten ganzentolkers in drie dagen 48 ganzen te bemachtigen.
Rond het eind van de negentiende eeuw woonden er nog ganzenvangers bij Meppel en één te Uffelte.[32] Tot in wijde omtrek vingen ze ganzen, waarbij Coevorden, Oosterhesselen en Zwinderen worden genoemd. In 1880 is sprake van ganzentolkers op de hooilanden ten westen van Ansen die met hun jacht wel f.50.- per week verdienden.[33] Ook in de natte groenlanden van't Loo onder Dwingelo waren in 1891 enige ganzentolkers bezig hun bedrijf uit te oefenen. In drie dagen sloegen ze 48 ganzen die f.1.20 per stuk opbrachten. Het is het laatste bericht over ganzentolkers in Drenthe. Dat wil echter niet zeggen dat het daarmee was afgelopen. Onder Staphorst oefenden ganzentolkers tot de eerste wereldoorlog hun beroep uit.[34]

[29] P.D.A.C. 24 april 1879, [30] P.D.A.C. 27 november en 13 december 1879, [31] P.D.A.C. 4 maart 1881, [32] Vogels van Drenthe,66, [33] P.D.A.C. 20 februari 1880, [34] J.Poortman,De geschiedenis van de gemeente Staphorst (Gron.1978) 168

Summary: Goose hunting in Drenthe in the 19th century
In the 19th century, people were free to hunt geese with nets in the Province of Drenthe. Wintering groups of geese (presumably Bean Geese) were claimed to be a pest because of ruining the fields sown with winter rye. Especially during periods of thaw in late winter the geese caused considerable damage to the seedlings.
Even though the price for a goose was high in those days, netting geese was not popular, probably because of the necessity to keep trained tame geese and the sometimes low catching rate. More frequently farmers tried to obtain a permit to chase the geese with a rifle. Local and regional governments, however, were not willing to provide permits for this kind of hunting, because it could (and probably would) lead to poaching other game than geese.

Adres: Koekoekstraat 52, 9404 BL Assen.